

Németh János

A gyökerek, A forma

A Kossuth-díjas kerámikusművész az MMA rendes tagjaként tartott székfoglaló előadása a Vigadóban

Amikor gyermekkoromban, a harmincas évek Zalaegerszegén, családi műhelyünkben álltam a korongozó mellett és bámultam a születő edényeket, felmerült bennem a kérdés: milyen föld az, amit így lehet hasítani, nyújtani, és levenni a korongról. Honnan hozzák? Egyszer aztán, mikor kiürült az agyaggödör, kimentünk Lajos bátyámmal – ahogy mondta – Göcsejbe. A csonkahegyháti bánya egy lemetszett domboldal volt, ahol nem a sárga, homokos föld, hanem a kékesszürke agyag csillogott a nyári zivatar utáni napsütésben. Ez a göcseji kincsesbánya – mondta. Attól fogva ez a hely volt számomra a legértékesebb. A legmagasabb tetőről letekintve, az észak-déli irányú, hőmpolygó dombvonulatokat, a mi hegyeinket, ebből az agyagból képzeltem el. De kik azok, akik ebből dolgoztak? Fazekasok vagy szántóvető emberek, akiknek gyümölcsosei és állatai is vannak. Ezek is, azok is. Tavasztól ősziig jobbra a földet művelték vagy a domboldalra telepített szőlőkben dolgoztak. Aztán, ha beállt a késő őszi idő, éjjel-nappal forgott a korong, készültek a népek számára szükséges edények, amelyeket tavasszal kocsira raktak, és hosszú utakat megtéve vásározni jártak. Ezek az utak, vásári forgatagok voltak gyermekkorom legszebb emlékei.

A fazekasok a szó igazi értelmében „földműveseknek” nevezhetők. Csupa lélek és szeretet volt a

munkájukban. Nagyon büszkék voltak szép formájú darabjaikra. Ha visszagondolok, talán ezek voltak az első szoborálmaim, melyek az égetett cserép hangján szólították meg az embert. Göcsej, Hetés, Őrség – közös lélek és gondolkodás. Egyszerűség. Itt nem volt igény a cifra díszítésre. Nagyméretű, szép formájú tárolóedények kerültek ki a mesterek keze alól, méretük akár a nyolcvan centit is elérte. A kertek alján a boglyás kemencék jeleztek a műhelyt. Őrségben oldalkorongot, Göcsejben középkorongot használtak. Az itteni emberek az élet szükségleteinek tárgyait maguk állították elő, munkaeszközeiket elkészítették, a házat megépítették, bútorokkal, szőttesekkel berendezték. Kézművesek voltak, akik nem csak termeltek, de alkottak is. A technikai civilizáció korában máig tanulságul szolgál az így született népművészet, amelyet mindig forrásnak tekintettem. Nem csak a magyar, de Afrika, Óceánia művészete is vonzott, hiszen egymástól távol élő népek alkotásai közös vonásokat mutatnak. Rokon lehet a gondolkodásmód, a látvány kifejezése, a lényeg megragadása, az arányok, a komponálás, a felület ornamentális kitöltése. A természettel szoros kapcsolatban élő ember lelkéből alkotás közben elemi erővel tör ki az érzélem, határozottan alakítja mondanóját. Vagyis nem az utánzás vagy taníttatás által, de lelkéből, ösztönösen, határozottan formálja meg

Németh János:
Ádám és Éva
–1980

azt is, amit anatómiailag nem ismer. Az elkészült mű természetes kapcsolatteremtő ereje nagy. Akár a népdal, tiszta forrás. Számomra ez jelenség meghatározó művészi érték.

Ha egy művészeti ág sokrétű, akkor a kerámia az, magába foglalja ezt az ősi mesterséget, a fazekasságot. Az első „műtermem” Lajos bácsi fazekasműhelyének sarkában volt. Itt a szép formájú

Németh János:
Jézus
Pilátus előtt
–Stáció (részlet)

korsók egymás után készültek unokabátyám, Lali korongján. Ahogy formálódott az agyag, alakok jelentek meg a képzeletemben. Állj meg és add nekem az egyiket – kérleltem. Én pedig kissé megnyomkodva, de az edény nagy formáját mégis érintetlenül hagyva, alakot idéztem belőle. Így született *Svejk*, *a derék katona*, a *Kanonok* és jómagam szórakoztatására a többiek. Lehet, hogy ezek voltak az első szobraim. Hát így kezdődött az én pályám, meghatározva a folytatást is.

„Csinálja az ember, ahogy tudja, a maga gusz-tusa szerint.” Ezt a mondatot mesterember nagyapám, Németh Gábor mondta Malonyai Dezső néprajzkutatónak, amikor azt kérdezte, milyen gondolatok alapján készülnek a csempék, a kályhák műhelyében? Válaszában meghúzódik az ösztönös tehetség öntudata, a tradíció tisztelete, az iparosember büszkesége. Ilyen lehetett már a középkor mesterembere is, akinek a munkáját ma művészetként tiszteljük. Aki a mesterségét jól ismerve, a szakmai tapasztalatokat, fogásokat összegezve dolgozott, a legjobb tudása szerint.

Ha az utak, mezők kőkeresztjeit, vagy a jáki templom apostolszobraikat nézegetjük, ráébredünk arra, hogy bár évszázadok teltek el, mégis milyen sok a lelki rokonság az utódokkal. Divatáramlatok váltották egymást, de vajon hol találjuk a legtisztább formai értékeket? Az ősi kultúrákban és az ún. primitív művészetben. Így mondják, de ezt én a legmagasabb rendűnek tartom, amelyet nem a rafinéria, hanem a belső intuíció, a test és lélek szükséglete hoz létre. Ez a művészet nem világmegváltó akar lenni, hanem igaz. Más. De ne is mondjuk művészetnek, hanem mesterségbeli tevékenységnek, mely az embert szolgálja és környezetét gazdagítja. Ezt láttam a szülői házban, és el kellett telni a gyerekkortól a felnőtté válásig sok-sok évnek, hogy érezzem, ezen az úton kell elindulnom. Ezek a gyökerek, a gyökereim.

Lajos bátyám fazekasműhelyében már gyerekként is csodáltam a korongon készülő, nagy hasú korsó- és fazékformákat. Még nem tudtam igazán mi, de valamit éreztem, valami odavonzott. Talán a gömbformák szépsége, ami a lakodalmas fazékban, a permetvizes korsóban vagy a bográcsban is benne rejtett. Már tudom, hogy ez a formai megjelenés

vonz, ha múzeumokban bolyongva ránézek egy etruszk vagy korai görög edényre. Hiszen olyanok, akár a mi abrincsos, szalagdíszes tárolóedényeink vagy korsóink. A mesterek nem ismerték egymást, de lelküknek üzenete jelen van századunk műhelyeiben is. Veszteség lenne szemet hunyni e felett. Velük kell élnem, és amit sugallnak, tovább éltetni korongom törvénye szerint. Ez hitvallás és elkötelezettség, amelyre a gyökereim és ez a kis ország is kötelez, ahol születtem.

Pannóniában, a Duna-Tisza között, a Tiszántúlon, de akár e széles, régi hazában is annyi érték van, mint bárhol másutt a világban. Az itt élő emberek szépségvágyból született művészet, a népművészet egyetemes érték. Európaiként maradhatunk magyaroknak. A házban, ahol felnőttem, családtagokként éltek egymás mellett Németh Gábor fiai, Gábor, János kályhás és Lajos, a fazekas, a segédek és az inasok. Az agyagszagú műhelyben jókedvű munka folyt. Az égetőkemencében, ha ropogott a tűz, körülötte üldögéltek szomszédok, barátok. Nagy mesélőkédvvel folyt a szó. Tátott szájjal figyeltem. Ez volt a mesekönyvem. Ha visszagondolok, nem véletlen, hogy azt a mesterséget választottam, ahol az agyagot formálni lehet. Biztos vagyok benne, hogy a művészi kifejezés nem lehet őszinte, ha nincs összefüggésben a művész vagy mester lelki alkatával. Én nem tudok szabadulni az öröklött formáktól, ezért megújítva őket, szeretném azokhoz hozzátenni a magam üzenetét.

A mesterséget tanulni lehet, de igazán megtanulni talán soha. Mindig újabb kérdések jelentkeznek. A mesterség gyakorlását a magunk arculatára alakíthatjuk, de az anyag, a matéria tulajdonságait nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ugyanígy a formálás eddigi művészi eredményeit sem. Ez a mi abc-nk, amiből szavakat, mondatokat alakíthatunk, hogy a kor emberéhez szóljunk.

Hogyan? Ez volt a kérdés, amikor agyagszobrokat, domborműveket kezdtem csinálni. A keramikusnál az agyag alapanyag, ami meghatározza a végső formát. A szobrász a szobrot megmintázza, de aztán átteszi gipszbe, kőbe vagy bronzba, tehát ott az agyag segédanyag. Én nem festett agyagszobrokat akartam csinálni, hanem agyagszobrokat, amik magukban hordozzák az égetett agyag, a cserép minden jellemzőjét.

Bármilyen művészi értéket sugároznak pl. a Robbia család agyagból készített szobrai, ahol a mintázás tökéletessége, a virágfüzerek megkapó szépsége lenyűgöző, mégis csak fedőmázakkal festett, színes szobrok, amelyek matériájukat nem érzékeltetik.

A forma

A korai indulás időszakában, bár megkapó szépségű és erejű Mezopotámia és a korai középkor világa, nem annyira a tiszta forma, hanem a dekorativitás, a mesélő játékosság és az arányok változtatása, a színnek, a mázak hatása vonzott. A mázakat, festett kerámiákat régóta ismertem, a gyermekkor emlékeként. Szerettem a habán kerámiát és a fazekas mesterek kis figuráit, amelyek a vidéki, falusi élet jellegzetes alakjait ábrázolták. Amelyeket a szabadtűzű kemencék kissé redukciós égetése tett széppé (pl. Birmayer vagy a szlovák Kostka munkáit).

Érdekelt a bábfigurák játékossága, színessége. A diplomamunkámon érződik ez, amikor egy borpince cégért kaptam feladatul. A Hány Jánost választottam. Ez a vidéki szájhős egy toporzékoló lovon ül. A ló kisebb, mint a főalak, akár a népmesék juhásza a számaron. Egyszerűsítettem, ahogy a tükrösökön vagy a szelencéken lévő alakokat látni, de természetesen az agyag törvényszerűségei szerint. A test, a lábak csőszerűbbek, zömökebbek. Összefogott és egyszerű formailag a szobor, ezért a színes mázak kiemelik a részletformákat. Konzolra került az elkészült mű, amelyet egy francia maszk és szőlőindák díszítenek.

Olyan szobrokat szerettem volna formálni, amelyek csak keramikus keze által szülehetnek. Visszatértem a legegyszerűbb agyagszobrokhoz, az ősi istenekhez, Vénuszokhoz, a cserép hangját, a formák tisztaságát tanulmányozva, és nem utolsó sorban a fazekasság tanulságaihoz. Nem a szobrászatot akartam imitálni, hanem a korong eszközével akartam kifejezni mondanivalómat. A szobrok elemei lehetnek kubusok, vagyis gömbök, csövek, geometrikus formák, amelyeket össze lehet építeni szoborrá. Tehát nem mintázni, hanem egyszerűsíteni kell. Ebben van segítségemre a fazekaskorong. Amikor a szobor formái készülnek, már tudom, hogy melyik hová kerül, a szerint készítem a darabokat. Természetes, a korongozás adta leegyszerűsítés ez, ahol a gömbformák varázslatos szépsége, feszültsége az

uralkodó. Ezekben az elemekben tovább él a fazekesség megformált tárgyainak a kultúrája. Nem egészen új dolog, de valójában más, ha az ember nem elégszik meg a kubusok, csövek monoton összerakásával, hanem plasztikai igénnyel alakítja azokat. Az ilyen végeredményre mondhatjuk csak azt, hogy agyagszobor. Máskülönben marad a „jópofa figura”.

1959-ben készült az első ilyen szobrom, a *Vörös kakas*. A forma részeiből, az ujjam nyomatát is benűnk hagyva, alakítottam a darabokat. Ez már újítás volt a korábbiakhoz viszonyítva, bár azok is zárt, egyszerű formákból készültek. A szobor dinamikus, kifejező és erőteljes lett. A hajnalt rikoltó kakasnál fel sem tűnt, hogy a lábak vastag csövek, minden együtt élt és ez már nemcsak figura, hanem agyagszobor. A vörös és fekete lepedékes máz ebben az esetben jól kihangsúlyozta a plasztikát és a mondanivalót.

A hatvanas évek végén megbízást kaptam a harcánkfürdői domborművekre. Ez legalább harminc négyzetmétert jelentett. A téma egy népmese, a hőforrás keletkezésének története. A fürdő végfalára került, elég nagy távlatból lehetett már látni, ezért magas plasztikát kellett csinálnom. Domborművet, ilyen méretűt még nem készítettem korongozással. Felvetődött a gondolat, ha körplasztikát lehet csinálni agyag kubusokból, miért ne lehetne domborművet is azok félmetszeteiből? Így készült az első ilyen munka, amelyet azután sok más követett. Kialakult egy jellegzetes, korongozott elemekből felépített dombormű stílus, amit már teljes egészében a magam újításának tekinthetek. Előnye a magas plasztika. Az alapsíkra épített és a forgáselemek, testek metszeteiből felrakott dombormű erőteljes és improvizatív jellegű. Vagyis a felrakással dől el igazán a formák egymáshoz való viszonya, a kompozíció. Nincs előre pontosan kitervelt felület. A munka,

a végeredmény eleven és friss az első kézjegyekkel, amely úgy készül el, hogy nincs negatív. Igaz, ezért nagy pontosságot és elővigyázatosságot igényel a befejezésig.

Sokat foglalkoztatott, hogy színesek lehetnek-e a szobrok, vajon nem ártanak-e a plasztikának, ha elmondtam már azzal mindent vagy majdnem mindent. Keramikus vagyok, a tűz és cserép embere. Azt mondom, igen. Színesek lehetnek, de tarkák nem. A színes hatást az agyagmázakkal érem el, bedörzsölve az agyagba, az umbra, az égetett siena, a fekete, a kobalt, a réz oxidjainak vegyületét, amely az égetés során összehangolódik az agyag árnyalataival, érvényesítve az oxidációs vagy redukációs hatásokat. A jó szín olyan, akár egy ezeréves patina, segíti a szobrot.

Megpróbáltam leírni a betűimet. Ha megismerik, azok összeépítve szavakká és mondatokká válnak. Ha csak egy pillanatra is, vagy elgondolkozva megállnak a munkáim előtt, bízom benne, hogy megszólítják a nézőt, én pedig megnyugszom, hogy nem dolgoztam hiába, és dolgozok, amíg az égiek engedik.

Kondor Bélát idézve:

Holott rengeteg hegyekkel
élünk valahányan, s míg
elenyésző dalokat csendít
a húr, és sok a menyegző
észrevétlen porokkal hinti
lábnyomunkat és szavainkat az idő.

(Budapest, 2014. október 10.)